

Ovom prilikom moja je inicijativa upućena i znanstvenicima, povjesničarima na prvom mjestu, koji povijest poznaju puno bolje nego ja, ali je upućena i svim pripadnicima manjine jer ne poziva samo na znanstveni rad nego i na društvenu akciju. Plime i oseke zbivanja koja su obilježila postanak i nestajanje Podunavskih Švaba, na neki su način popratne oznake prijelomnih povijesnih događaja. Sve ono najdramatičnije što se događalo Nijemcima i Austrijancima, prvenstveno kao skupinama, a tek u tim okvirima i kao pojedincima, ima u odnosu na značajne povijesne događaje, one koje bilježe opće ili veće nacionalne povijesti, **fazni pomak**. Primjerice, potiskivanje Turaka iz podunavskog prostora ujedno je obilježeno stvaranjem uvjeta za naseljavanje, naseljavanjem i nastankom Podunavskih Švaba. Nakon *velike* povijesne mijene uslijedila je *mala* povijesna mijena. Mala s gledišta većinskih naroda ovih prostora, ali mala i s gledišta svih ostalih (europskih) većinskih naroda, dakle – i matičnog njemačkog i austrijskog naroda. Ipak, to malo s njihovog gledišta, za manjinu je sudbinski veliko. Za Podunavske Švabe kao zaseban entitet manje je značajno potiskivanje Turaka iz kršćanske Europe, a bitno je značajnije naseljavanje u Podunavlju, kao začetak postojanja nove germanske manjine.

Zašto ovdje govorim o germanskoj, a ne izričito njemačkoj manjini? Zbog toga što u naseljavanju nisu sudjelovali samo oni koji su stizali iz velike daljine *ulmskim kutijama* ili lađama nego i oni koji su živjeli znatno bliže ovim prostorima, uz Dunav, vjerojatno čak i u predgrađima Beča i Bratislave.

Dakle, ono što je za Europu bio kraj velikog povijesnog događaja, provociralo je ono što je za Podunavske Švabe bio početak najvećeg povijesnog događaja; nažalost, početak velike tragedije. Tu tragediju obilježit će one već dobro poznate tri generacijske oznake, tri stupnja: 1. Tot, 2. Not, 3. Brot. Ali kao što se onim trećim stupnjem, kada si je manjina nakon žrtava, malarije i gladi, već osigurala stabilniju egzistenciju, pa prema tome i ublažavanje povijesne drame, tako je civiliziranjem tih prostora za većinske narode stvorena mogućnost znatnog napretka. I opet riječ je o dijakroniji, o faznom pomaku, a ne o sinkroniji zbivanja koja bi hipotetički mogla imati jednaku vrijednost i za manjinski i za većinske narode.

Slično je s propadanjem Austro-Ugarske monarhije, koja dovodi do teritorijalnog i kulturnog diskontinuiteta između Podunavskih Švaba i matičnih kultura. Kako je objektivno kulturni identitet glavni sadržaj nacionalnog identiteta¹, za dio stanovnika ovih područja njemačkog i austrijskog porijekla ili kulturno-nacionalne pripadnosti neizbježno dolazi do krize identiteta. Koliko je ta kriza zaista duboka, vrijedilo bi posebnim istraživanjima utvrditi, ali je vrlo vjerojatno da je ta kriza pridonijela kasnijem jačanju potrebe za definiranjem

118
VDG JAHRBUCH 2006

¹ U okviru naših simpozija dao sam u više navrata skroman prilog boljem, nadam se, razumijevanju tog odnosa vlastite kulturne pripadnosti – što je uz druge faktore moglo pridonijeti i kasnijem jačanju Kulturbunda.

Transformacije u socijal-demokratskom pokretu prati i razvijanje ideoloških afilijacija unutar korpusa Podunavskih Švaba, ali i opet u *faznom pomaku*. Značajnije grupiranje političkih snaga okrenutih jednoj ili drugoj strani kolektivističke ideologije, kasni u ovom okruženju za sličnim dramatičnim promjenama u većim sredinama, iako je imalo sličnu dramatiku unutar užihih okvira i ovdje. Doprinos Podunavskih Švaba razvoju komunizma i njihovo sudjelovanje u tom pokretu na ovim prostorima nije dovoljno proučen, ali niz indicija upućuje da bi zbog upotpunjavanja povijesnih istina i ova teme bila vrijedna detaljnijeg proučavanja. Odnosno, aspekt koji ovdje spominjem bio je nesumnjivo sasvim zanemaren u brojnim, nerijetko nekompetentnim i neobjektivnim proučavanjima tzv. radničkog pokreta.

Uspostava Trećeg Reicha za Njemačku predstavlja završetak jednog razdoblja i revolucionari prijelaz u drugo. Bespoštedna pljačka njemačkih zemalja u kojoj su posebno prednjačili Francuzi, pridonijela je stvaranju ekstremnog nacionalističkog pokreta koji će kasnije i Njemačku i dobar dio svijeta odvesti u krvoproliće bez presedana. Do znatno blaže plime sličnog socijalno-psihološkog naboja dolazi i među Podunavskim Švabama, ali i opet s faznim pomakom.

Poraz nacizma, kao gotovo usputnu pojavu, donosi egzodus Podunavskih Švaba; i opet je u pitanju fazni pomak. Nijemci i Austrijanci postaju žrtve progona, dakle – žrtve rata, onda kada je rat već gotov. Zapravo je ta zaključna tragedija Podunavskih Švaba trajala desetljećima. Varkom preseljeni na podunavska područja, zavarani lažnim obećanjima, civilizirali su ta područja da bi bili, gotovo bez ostatka uništeni upravo onda kada su postali sposobni biti značajan ekonomski i kulturni faktor; nakon što su bitno pridonijeli razvitku većinskih nacionalnih kultura, urbanizaciji, razvitku zanatstva i poljoprivrede.

Tek pad komunističkih ideologija i njima vođenih režima, omogućava prikupljanje kulturnih i nacionalnih rezidua i pokušaje revalorizacije "istina" o Podunavskim Švabama. I u ovom je slučaju riječ o faznom pomaku: mala se povijest događa na margini velike.

Sve povijesne činjenice koje su tek dotaknute u ovom osvrtu pokazuju kako Podunavski Švabe u velikoj mjeri, ili najčešće žrtva velike povijesti, koja ih se manje tiče, ali su istodobno toj povijesti vrlo signifikantna zrcalna margina. Sve to pokazuje kako je riječ o fenomenu koji zaslužuje posebnu pažnju, na koji bi valjalo fokusirati sasvim specifično znanstveno istraživanje. Koliko je fenomen karakterističan samo za njemačku (ili i opet: germansku) manjinu? Koliko je riječ o fenomenu karakterističnim uopće za sudbinu manjina unutar velike povijesti? Koliko istraživanje tog fenomena može pridonije poznavanju općih zakonitosti povijesti?... Sve su to pitanja vrijedna pažnje, sve su to relevantni znanstveni izazovi, ne samo za sve one koji svoj rad usmjeravaju prema tematskim odrednicama simpozija "Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu" nego i za sve one kojima je povijest pa i sociologija područje stručnosti.

119

VDG JAHRBUCH 2006

3

Ako je fazni pomak, onakav kakav se razmatra u drugom dijelu ovoga osvrta, zakonitost povijesnog toka, a ne nalazim ozbiljnijih argumenata da se to ospori, tada valja očekivati i daljnja povijesna zbivanja determinirana na takav način. U odnosu na ono što valja očekivati, odnosno – ono što je logično očekivati, nije potrebno buditi pažnju znanstvenika, ili poticati na znanstveno istraživanje. Umjesto kompetentne teorije i znanosti usmjerena na ono što je bilo, tu je potrebna društvena akcija pa i uloga znanosti, primjerice sociologije, ali i interdisciplinarnih projekata, na ono što će biti. Dakako, ishodište jest argumentirana procjena upravo prethodnog aspekta povijesti.

Jedan od najznačajnijih iskoraka, bitnih promjena u hrvatskoj državi, najveća promjena od njezina nastanka i obrane od agresije, svakako će biti ulazak u Europsku uniju. U okvirima koji daju simpoziji "Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu" više se puta dotaknula ta tema, pa se i izričito spominjalo kakav je doprinos manjine tim procesima. Pitanje toga doprinosa nije izgubilo na aktualnosti; naprotiv, ona je porasla.

Ali približavanje te dramatične promjene za Hrvatsku aktualizira i one teme koje se odnose na samu njemačku i austrijsku manjinu nakon hrvatskog pridruživanja Europskoj uniji. I opet je riječ o faznom pomaku. Logično je očekivati da će reperkusije za našu manjinu nastupiti tek nakon definitivne realizacije velikog koraka Hrvatske; veliki korak, ili veliki koraci za manjinu, trebali bi uslijediti tek naknadno.

Prvo što bi valjalo razmotriti jesu sve moguće posljedice. Iz toga bi pak proizašao sljedeći korak, a to je projiciranje pa i započinjanje aktivnosti koja bi spriječila negativne posljedice koje će donijeti dramatična promjena u svom faznom pomaku, ili već i prije njega, kao i one aktivnosti koja bi bila usmjerena prema postizanju za našu manjinu pozitivnih rezultata ulaska u Europsku uniju.

Niz pitanja koja se u tom kontekstu postavljaju može biti sasvim hipotetičke naravi, ali se neka od njih mogu pretvoriti i u praktična pitanja koja traže isto takve odgovore. S jedne strane, odgovornost matičnih zemalja Njemačke i Austrije za pripadnike svoje manjine izvan matice sasvim je nesumnjiva. Ona se izražavala kroz spremnost za prihvrat pripadnika manjine, kao i razne oblike pomoći. Ali sva odgovornost nije time ispunjena. Podunavski Nijemci jesu *žrtvovano pleme*, što pokazuje svako objektivno viđenje njihove povijesti, ali i konkretni radovi koji su se

u okvirima simpozija Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu artikulirali.

S druge strane, riječ je i o odgovornosti prema većinskoj njemačkoj i austrijskoj kulturi i civilizaciji, kao i o općim njemačkim i austrijskim interesima. Kontinuitet

120
VDG JAHRBUCH 2006

*Posebno impresivnim i potresnim smatram esej dr. Bogdana Mesingera *Inpopulacija kao inkulturacija i kronična povijesna drama njenih sudionika*, prezentiran na simpoziju u Osijeku i objavljen u Godišnjaku Njemačke narodnosne zajednice (VDG Jahrbuch) za 2004.*

opstanka njemačkog i austrijskog naroda nije samo simbolično nego i pravno održan na ovim prostorima. Pored toga, pripadnici manjine, jednako kao što su bili, i dijelom još uvijek jesu, izloženi germanofobiji, kao jednoj od konstanti duboko uraslih europskih predrasuda, a koju su dijelili s narodom većinske kulture, također su i stvarali afirmativan odnos prema njemačkom jeziku i njemačkoj i austrijskoj kulturi. Tu se, dakle, radi i o očuvanju kulturnog kontinuiteta i građenju konstruktivnijeg odnosa prema gotovo iskorijenjenom nasljeđu.

Kako bi se ta odgovornost trebala pretočiti u praksu u zajedničkim granicama Europske unije? Čini se da u novom kontekstu više neće imati smisla odvojenost manjine od svog matičnog naroda. Unutar istih granica svi Nijemci i Austrijanci trebali bi biti izjednačeni. Ali isto tako vjekovna prisutnost Nijemaca i

Austrijanaca na ovim prostorima ne bi smjela prestati.

Na Njemačkoj je narodnosnoj zajednici, kao i na drugim asocijacijama Nijemaca i Austrijanaca u Hrvatskoj, da se dobro pripremi za veliku promjenu koja dolazi hrvatskim ulaskom u Europsku uniju. Fazni pomak povijesnih posljedica, ili povijesne drame, ne bi smio od naše manjine ponovno učiniti žrtvu; štoviše, trebao bi stanje neprekidne žrtve – kompenzirati i dokinuti.

121

VDG JAHRBUCH 2006

**Pha sen be we gung oder Ampli tu den des hi sto ri schen Schic ksals
der Do na uschwa ben und Öster re i cher
als Spie gel mar gi ne ei ner Kon ti nu i ta et
und Di skon ti nu ität der gro ßen Ge schic hte**

Ebben und Fluten als Ereignisse, die das Entstehen und Verschwinden der Donauschwaben kennzeichnen, sind Begleitsbezeichnungen der historischen Wendepunkte. Die Verdrängung der Türken aus dem Donauebiet ist auch mit der Bildung der Bedingungen für das Ansiedeln, das Ansiedeln und das Entstehen der Donauschwaben gekennzeichnet. Es ist ähnlich mit dem Untergang der Österreichisch-ungarischen Monarchie, die zu einer teritoriellen und kulturellen Diskontinuität zwischen der Donauschwaben und der Geburtskulturen führt. So ist es auch in der Reihe anderer historischen Ereignisse, die sich auf die Geschichte der Minderheit später interferieren, mit einer Phasenbewegung, wobei sie am häufigsten Opfer einer großen Geschichte sind, mit der sie weniger zu tun haben, gleichzeitig aber, doch eine signifikante Spiegelmarge in dieser Geschichte darstellen.

Diese Phasenbewegung sollte auf einer Seite eine Herausforderung für historische Forschungen sein und auf anderer Seite eine Einladung für die VDG und andere Minderheitenvereine für eine praktische Aktion, die helfen würde, dass der Beitritt Kroatiens in die EU für die Deutschen und Österreicher in Kroatien so wenig wie möglich negative Folgen hat. Man soll praktische Wege finden um die Angehörigen der Minderheiten mit dem Muttervolk zu verbinden, aber auch um die Kontinuität der Anwesenheit der Deutschen und Österreicher auf diesem Gebiet zu erhalten.

122

VDG JAHRBUCH 2006

prof. dr. sc. Stje pan SRŠAN

Biskup Josip Juraj Strossmayer

1815. – 1905.

Uvod:

Dostojno je i dužnost je svakog naroda da se sjeća svojih zaslužnih ljudi. Zato je

tijekom 2005. godine obilježavano nekoliko značajnih datuma i tako je oživljavao lik, djelo i poruke đakovačkog i srijemskog biskupa Josipa Jurja Strossmayera. On je svojim životom, radom i djelom obogatio crkvu, hrvatsku povijest, kulturu i gospodarstvo. Posebno je utkan u svoj rodni grad Osijek, u svoju Đakovačku i srijemsku biskupiju te Osječko-baranjsku i Virovitičko-podravsku županiju, područje nekadašnje Virovitičke županije.

O biskupu Josipu Jurju Strossmayeru je napisano mnogo djela i knjiga, a još toliko neobjavljenog gradiva čeka po arhivima, knjižnicama i drugim mjestima. Ovdje ćemo navesti samo neke od njegovih temeljnih političkih zasluga i smjernica, da se podsjetimo na njegov ogroman i neizreciv doprinos za hrvatski narod prvenstveno u drugoj polovici 19. stoljeća. Strossmayer je posebno prisutan u hrvatskom narodu od 1850-ih godina preko svojih misli i poruka, pa i danas kada je hrvatski narod ostvario samostalnu i slobodnu državu, još su mnoge njegove misli i poruke aktualne. Iako je Strossmayer bio po porijeklu Austrijanac, ipak je prihvatio novu domovinu Hrvatsku i bio njezin jedan od najboljih sinova. Time je riječju i djelom pokazao kako se treba ponašati doseljenik ili stranac u novoj sredini, jer je to u njegovo vrijeme bilo značajno kada su mnogi doseljenici i došljaci živeli u Hrvatskoj, više gledali i radili za Beč, Peštu ili Beograd. Ukratko rečeno, Strossmayerov rad i djelovanje je prvenstvo značajno za povijest crkve, ali i za hrvatsku politiku, kulturu i dobrim dijelom gospodarski razvoj u Hrvatskoj, prvenstveno u Slavoniji, u drugoj polovici 19. stoljeća.

Ujedinjena i slobodna Hrvatska bio je načelni program i ideal biskupa Strossmayera u cijeloj njegovoj akciji. To je bio njegov načelni program, koji treba razlikovati od programa političke akcije. Politička akcija se osvrta na ljude, na vrijeme i na prilike. Strossmayer kao požrtvovni i nesebični hrvatski domoljub nije nikada zbog oportuniteta i vlastitih probitaka napustio glavnu misao svojega programa. No isto tako nije nikada mimoilazio u svojem djelovanju okolnosti u kojima je i među kojima je živio. On je smatrao da je kukavičluk i nedomoljubno žrtvovati vrhovno načelo programa trenutnim okolnostima, kao što su to neki činili i imali trenutne koristi. Ali isto tako je bio svijestan da je ludo prezreti okolnosti i ne osvrnati se na njih. Stoga je Strossmayer kao politički čovjek uvažavao okolnosti, ali samo do izvjesne granice, tj. do one granice koju mu stavlja osobno

V DG JAHRBUCH 2006

123

poštenje i vrhovno načelo za koje se borio. Prijeći tu granicu više nije bila politika, to nije bila ni praktična ni realna politika. To je za Strossmayera bila jednostavno trgovina.

Živo to pis Jo si pa J. Stro ssma ye ra

Strossmayer se rodio 4. veljače 1815. u Osijeku. Iako po muškoj lozi potjecao iz austrijske krvi ipak je bio odgojen u obiteljskom domu s majčine strane u vrlo živom hrvatskom duhu i kršćanskom odgoju u preporođenom hrvatskom Osijeku. U rodnom gradu je završio osnovno školovanje u Aninoj školi, a srednje u gimnaziji u Tvrdi koju su vodili franjevci kao najbolji gimnazijalac. Nakon toga je stupio u Bogoslovno sjemenište u Đakovu gdje je započeo svoje filozofsko-teološke studije. Kao najboljeg studenta poslali su ga poglavari na studij u Pešti i Beču, gdje je postigao doktorat iz filozofije i teologije. Uz svoj materinski hrvatski jezik izvanredno je govorio latinski, njemački i francuski.

Posjedovao je izvanredne intelektualne sposobnosti, europsko obrazovanje, divnu privlačnost, ilirsko-hrvatski preporodni duh, čvrstu energiju i ustrajnost. Boravak u Pešti i Beču te brojna putovanja Europom i mnoga poznanstva izdigla su Strossmayera u pojavu koja je svuda bila zapažena.

Godine 1847. imenovan je za jednog od ravnatelja carskog zavoda sv. Augustina u Beču i dvorskog kapelana. Na prijedlog hrvatskog bana Josipa Jelačića i bečkih Hrvata imenovao ga je car Franjo Josip 1849. g. za Bosansko-đakovačkog i Srijemskog biskupa.

U rano proljeće 1850. još se nalazio mladi biskup Strossmayer u Beču u krugu hrvatskih prijatelja. Tu im je iznio osnovni cilj svojega rada: "Uz Boga i sveto zvanje moje narod mi je od majčina mlička najmiliji. Zato sam pripravan žrtvovati sve, pa i isti život svoj". U daljnjem razgovoru nastalo je Strossmayerovo geslo, koje će obilježiti njegov plodan dugogodišnji rad: "Sve za vjeru i za domovinu". To je geslo

provodio Strossmayer kao biskup u biskupiji i crkvi, te kao domoljub politikom i prosvjetom u hrvatskoj domovini. Vrijeme, okolnosti i načini su bili različiti, ali uvijek isti cilj: vjera i domovina.¹

Bečki (tzv. Bachov) apsolutizam uveden 31. prosinca 1851. ukinuo je ustavnost koju su Mađari doživjeli kao kaznu zbog svoje revolucije, a Hrvati kao nezahvalnost zbog svoje pomoći Bečkom dvoru. Bečki je režim uveo stroge mjere protiv svakog nacionalnog obilježja, te je vladao preko uredbi i patenata. Da bi izbjegli progone mnogi su se javni hrvatski djelatnici tijekom apsolutizma povukli iz javnosti. Tako je i biskup Strossmayer za vrijeme Bachovog apsolutizma radio u đakovačkoj i srijemskoj biskupiji na vjerskom i gospodarskom području.²

124

VDG JAHRBUCH 2006

¹M. Pavić – M. Cepelić, Josip J. Strossmayer, Biskup Bosansko-đakovački i Srijemski, god. 1850 – 1900, Đakovo 1994, str. 417

²Pavić – Cepelić, Josip J. Strossmayer, nav. djelo, str. 37

Jav ni po li ti č ki rad J. J. Stro ssma ye ra u Ca re vin skom vi je ću 1860.

Prema popisu stanovništva 1857. g. imala je civilna Hrvatska i Slavonija 845.503 stanovnika, Hrvatsko-slavonska vojna granica 674.864, dakle svega 1.520.367 stanovnika, dok je južna Hrvatska (dalmatinsko područje) pripadalo po Austrijsko područje. Hrvatska je bila bogata prirodnim resursima, ali prometno i gospodarski nerazvijena, pa je dolaskom željeznica i industrije, koje su zbog stranih interesa zaobilazile Hrvatska područja, još više zaostajala za drugim europskim zemljama.³

Sama pak Hrvatska politika se pred kraj izdisaja bečkog (Bachovog) apsolutizma 1860-tih godina nalazila pred dilemom da li se politički prikloniti Beču ili Pešti. Ta dilema podijelila je hrvatske političare i narod u dvije osnovne polovice: austrofile i mađarofile. Jedino oni najmlađi, čiji je glas bio Ante Starčević kao vapaj iz pustinje, nisu bili ni za Beč ni za Peštu, već za to da hrvatska politika mora biti hrvatofilska, bez Beča i bez Pešte, što je tada izgledalo kao utopija.

Nakon pada Bachovog apsolutizma 1860. g. Strossmayer je postao glavna politička ličnost Hrvatske kroz slijedećih deset godina. Svoje osnovne političke smjernice jasno je iznosio već na pojačanom Carevinskom vijeću u Beču 1860. g. Svojom je rječitosti, oštrinom uma, argumentiranošću te dosljednošću u Vijeću u Beču bio središnja politička ličnost. I šteta je što austrijski dvor nije nastavio s politikom, koju je u početku pojačano Carevinsko vijeće zacrtalo i na koju je bio spreman mladi vladar, jer bi se stvorio savez austrijski država u srednjoj Europi. Strossmayera je vladar imenovao u pojačano Carevinsko vijeće u Beču 15. ožujka 1860. g. Carevinsko vijeće u Beču se sastalo 31. svibnja 1860. da predloži vladaru promjene u zakonodavstvu i upravi. U pojačanom Carevinskom vijeću Strossmayer se zalagao:

1. Da se Au strij ska ca re vi na ure di kao sa vez na država na fe de ra li sti č koj osno vi, tako da sva ki na rod bude sa mo sta lan u ok vi ru Ca re vi ne i

za do vol jan. Dak le jed na ke dužno sti i jed na ka pra va za sve.

2. Tražio je cje lo vi tost Hrvat ske tj. za stu pao je zbog državno-po vi je snog pra va sje di ni Dal ma ci ja i Voj na Gra ni ca s ma ti com zem ljom Hrvat skom, te da su Me di mur je, Istra s Kvar ne skim oto ci ma i Ri je ka s ko ta rom sa stav ni di je lo vi Hrvat ske.

Među prvi uspješnim Strossmayerovim koracima bilo je da je kralj postavio za hrvatskog bana baruna Josipa Šokčevića 19. lipnja 1860. g. Šokčević je odmah 12. srpnja 1860. uveo hrvatski jezik kao javni i službeni u urede i škole, što je bio udarac njemačkoj i mađarskoj birokraciji.

Na sjednici Carevinskog vijeća 25. i 26. rujna 1860. g. Strossmayer se založio da se Dalmacija sjedini s maticom zemljom Hrvatskom. Svojim govorom o Dalmaciji

125

VDG JAHRBUCH 2006

³Ivo Perić, Hrvatski državni sabor 1848.-2000., I. svezak. Zagreb 2000.

kao sastavnici Hrvatske udario je biskup Strossmayer temelj hrvatskoj narodnoj stranci u Dalmaciji te je svojim zalaganjem za sjedinjenje Dalmacije s maticom Hrvatskom pred najvišim državnim forumom izvršio, kako nam se čini, svoje najveće političko djelo: pokrenuo je narodni preporod u Dalmaciji. Otada je borba

za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom postala dnevno praktična politika. Ta borba više nije silazila s dnevnog reda dok Dalmacija nije bila sjedinjena s Hrvatskom.⁴

Strossmayer na banskom konferencijama u Zagrebu

Pošto su predstavnici Carevinskog vijeća predali vladaru svoje nacрте o uređenju Austrijske carevine, objavio je vladar 20. listopada 1860. tzv. Listopadsku diplomu o uređenju odnosa u Carevini i o pravima te položaju kraljevina i zemalja u okviru Carevine. Da se pripreme stvari za ostvarenje Listopadske diplome u Hrvatskoj ban Šokčević je 26. studenog 1860. godine pozvao na "Bansku konferenciju" u Zagreb 56 vidjenih osoba iz Hrvatske među kojima i biskupa Strossmayera. Cilj konferencije je bio da se ban posavjetuje za sastav Hrvatskog sabora, zatim da se privremeno urede županije i neka druga državna pitanja. U užu odbor za sastav prijedloga o osnovi sabora i uređenju županija ban je imenovao i Strossmayera. Potom je Banska konferencija načinila predstavku vladaru u kojoj je navedeno:

1) da se u Beču odmah ustroji privremena Dvorska kancelarija za Hrvatsku i Slavoniju,

2) da se imenuje kancelar koji će predložiti kralju 7 župana, da se urede gradovi i banski stol,

3) da se Hrvatskoj pripoji Dalmacija, Kvarnerski otoci i tri istarska kotara,

4) da se uvede hrvatski jezik u sve javne urede i škole kao službeni jezik.

Druga Banska konferencija sastala se u Zagrebu 20. kolovoza 1862. g. te je trebala raspraviti o željezničkoj mreži u Hrvatskoj i njezinoj gradnji. Biskup Strossmayer se zalagao da se povuče željeznička pruga od krajnjeg hrvatskog istoka Zemuna sredinom Slavonije do Zagreba te do hrvatske luke Rijeke na Jadranskom moru. Smatrao je da će iz nje imati koristi i Podravci i Posavci jer se lako mogu priključiti na tu glavnu prugu. Za predsjednika užeg banskog odbora za izgradnju željezničke pruge izabran je 21. kolovoza 1862. Strossmayer, ali se on zahvalio iz razloga što on ne stanuje u Zagrebu, pa će mu teško biti dolaziti u Zagreb da vodi rad odbora.⁵

Biskup Strossmayer veliki župan Virovitičke županije

Dne 5. siječnja 1861. imenovao je vladar 7 velikih župana u Hrvatskoj među kojima biskupa J. J. Strossmayera Virovitičkim županom. Iz Strossmayerovog

VDG JAHRBUCH 2006

⁴Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske, Zagreb 1936, str. 217

⁵Spisi saborski Sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije 1861, Zagreb 1862, I (III), 69

zahvalnog pisma na ostavku župana upućenog banu 1862. godine doznajemo da je Strossmayer uvjetovao prihvaćanje županske časti i dužnosti austrijskom ministru s određenim zahtjevima. Virovitički veliki župan Strossmayer je sazvao 31. siječnja 1861. g. konferenciju u županijsku dvoranu u Osijeku da se što prije uredi županija. U svojem pozdravnom govoru istaknuo je, da ga je samo čista i iskrena ljubav za domovinu i vjernost vladaru sklonila da se prihvatio časti i dužnosti župana. Naglasio je da će se zalagati za ustavnu slobodu, zatim je pripomenuo Osječanima da se treba otreći stranstvovanja, aludirajući poput Jelačića 1848. i 49. na nesložne Osječane: "Sloga, prijatelji, i opet velim sloga, pak će sigurno biti i pomoć od Boga".

Na osječkoj konferenciji je prihvaćena osnova koju je izradila Banska konferencija za sastav županijske skupštine. Ustoličenje novog župana Virovitičke županije obavljeno je u Osijeku 11., a izbori za županijsko poglavarstvo 12. veljače 1861. g. Na ustoličenju u svojem govoru naglasio je veliki župan Strossmayer radost povratka ustavnog uređenja, zatim povijesno hrvatsko državno pravo te je naveo smjernice prema drugim narodima "druži se kano ravnopravni brat, nipošto pako kano rob i podanik". Na uspomenu županskog ustoličenja Strossmayer je dao više poklona gimnazijama i udrugama, a 5. travnja 1861. i svoju godišnju župansku plaću (6.000 forinti) sve dok bude službovao, za utemeljenje Sveučilišta u Zagrebu. Nakon izbora županijskog poglavarstva, skupština Virovitičke županije odlučno se na prijedlog župana Strossmayera zauzela da se Međimurje nikako ne odcijepi od Hrvatske i po povijesnom pravu i po etničkom jer tamo žive samo Hrvati. Skupština je uputila vladaru predstavku za cjelovitost Hrvatske, da se naime Dalmacija s Kvarnerskim otocima, zatim Istra, Metlički i Novomjestni

kotarevi i tzv. Marca Slavonica u Hrvatskom Zagorju, isto tako i Vojna Granica sjedine s maticom zemljom Hrvatskom. Budući da gornji kao i neki drugi zahtjevi i uvjeti koje je Strossmayer tražio uoči primanja županstva nisu bili riješeni to se Strossmayer zahvalio na časti i dužnosti velikog župana Virovitičke županije te je vladar 21. travnja 1862. prihvatio njegovu ostavku. Dobri poznavatelji i suradnici Strossmayera Cepelić-Pavić ipak nisu naveli glavne političke razloge zbog kojih je Strossmayer podnio ostavku na dužnost župana, već su samo naveli crkvene razloge, tj. zauzetošću Strossmayera oko biskupskih poslova, slabo zdravlje i udaljenost Đakova od sjedišta županije u Osijeku.

No glavne razloge svoje ostavke naveo je sam Strossmayer u pismu banu: neispunjenje vladarovih obećanja glede sjedinjenja Dalmacije i Vojne Granice. Pri tom uspoređuje Hrvatsku s ljudskim tijelom koje je necjelovito. Potom navodi loše moralno i materijalno stanje hrvatskog naroda. Jedno bez drugog, navodi u pismu zahvale Strossmayer, ne može kao ni tijelo bez duše. On navodi da je razlog lošeg moralno-pravnog stanja u Hrvatskoj u poremećenju cjelokupnog javnog života, od uprave koja je režimska, do neriješenog hrvatskog državno-pravnog statusa. Stalni progoni policije, ističe Strossmayer, koja je u stranim rukama stvaraju nesigurnost građana. Hrvatska nema neovisnosti ni u jednom području, navodi u pismu

127

VDG JAHRBUCH 2006

Strossmayer, jer su financije strogo centralizirane, čak ne može izabrati svojega podžupana, a sudbenost je zapuštena.

Dalje navodi da je materijalno stanje Hrvatske u nazadovanju. Željeznica koja bi Podunavlje povezivala s morem životno je pitanje hrvatskog naroda, zatim reguliranje Drave i Save te kanal od Drave do Save i veza s Dunavom su vrlo potrebni za gospodarski razvoj. Jednom riječju, veli Strossmayer, sve gornje stoji, a prilike u zemlji su katastrofalno loše. U takvim okolnostima ne da mu svijest i uvjerenje, navodi Strossmayer, da dalje radi kao veliki župan te zaključuje: "Dužnost mi je dakle odstupiti".⁶

Strossmayer na Hrvatskom saboru

Budući da su se u saborima i parlamentima donosili zakoni bitni za ljudsko društvo, to je biskup Strossmayer zastupao da ti zakoni trebaju biti moralni, socijalni, pravedni, da rade za opće dobro čovjeka i zajednice. Strossmayer je bio svjestan da on mora sav svoj utjecaj, autoritet i sposobnosti dati u saboru kako bi zakoni bili pravedni, opće korisni i prihvatljivi.

U prijelomnim i sudbonosnim vremenima za hrvatski narod poslije 1860-tih godina bilo je na dnevnom redu u Hrvatskom saboru i izvan njega pitanje: kakav odnos treba imati Hrvatska prema Austriji i prema Mađarskoj. Strossmayer je činio sve da hrvatskom narodu osigura slobodnu domovinu. Više puta je prijateljski ponovio, kad su mu govorili što se on toliko bavi politikom, da se on ne smije oglušiti a da ne bi pomogao domovini i narodu. Na to ga sili, kaže Strossmayer, Kristova ljubav i ljubav prema domovini.

Na Hrvatskom saboru u Zagrebu 1861. koji je otvoren poslije 1848. godine, Strossmayer je postao središnja osoba u obrani:

- 1) cjelovitosti Hrvatske
- 2) samosvojnosti Hrvatske i
- 3) slobodne hrvatske države.

Hrvatski sabor je počeo zasjedati 15. travnja 1861. godine. Strossmayer je već u svojem prvom govoru na Hrvatskom saboru u Zagrebu 5. srpnja 1861. godine, kada se vodila rasprava o odnosu Trojedne kraljevine prema Ugarskoj, proročki upozorio narodne zastupnike: "Želite savez s Ugarskom, ali tražite prije, da vam prije svega priznadu slobodu, samostalnost i državnu cjelovitost, bezuvjetno i u pravnoj formi... Nužno je, da Europa već jednom spozna i prizna, tko smo i što smo, da prizna, da tuđa prikrapa nismo".

Glede cjelovitosti Hrvatske biskup Strossmayer je posebno tražio da Mađari priznaju hrvatsku cjelovitost, dakle s Dalmacijom, Rijekom s Kvarnerskim otocima, Međimurjem i Vojnom Granicom. O Rijeci Strossmayer kaže: "Ja kažem,

128

VDG JAHRBUCH 2006

⁶Strossmayerovo pismo zahvale banu Šokčeviću na časti i dužnosti velikog župana Virovitičke županije 5. travnja 1862., Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Banski spisi

ako se uzme historično pravo u čistom smislu, tada je toliko jasno kao sunce, da je Rieka uvijek bila i da će uvijek ostati cjeloviti dio države naše". A što Rieka neko vrijeme nije bila stvarno spojena s Hrvatskom, to po Strossmayeru ne slijedi, da je bila odcjepljena od nje, "jerbo ima narodnih prava, koja nigda ne izumiru".

Na saboru se od 17. lipnja 1861. vodila glavna i duga rasprava o odnosu trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prema Kraljevini Ugarskoj. Tu su se formirala dva stajališta, dvije stranke: mađaronska koja se prozvala unionistička, koja je zagovarala savez s Mađarskom, a zazirali od Beča i Državnog carevinskog vijeća. Druga je bila narodna stranka na čelu s biskupom Strossmayerom koja je vidjela u toj uniji najveću opasnost za samostalnost i cjelovitost Hrvatske. Svoje političko stajalište prema Mađarskoj biskup Strossmayer je temeljito iznio na Hrvatskom saboru u svojem prvom saborskom govoru 5. srpnja 1861. g. kada se vodila rasprava o odnosu Hrvatske prema Mađarskoj. Njegov vrlo dugi govor je povijesno i pravno osvjetlio da je Hrvatska bila i da treba biti samostalna i slobodna država, zalagao se i nadalje za federaciju država u okviru Austrijske carevine. U istom govoru je naglasio Strossmayer hrvatskom narodu da je: "Od Kotora do Varaždina" i "od Varaždina do Zemuna u nuždi i nevolji dobro tražiti i vjerna prijatelja". Znam, priznao je Strossmayer, da je pravog prijatelja, "osobito u politici" teško naći. Jer, za politiku se kaže "da srca i ljubavi neima". Mislim da je "najbolje (...) poslje Boga" osloniti se na pravdu "ter se u svoje pravo" i "u svoje moralne sile uzdati".

Strossmayer se osvrnuo i na istočno pitanje (Bosna i Hercegovina), o kojem je govorila cijela Europa, te je smatrao da je Hrvatska o tome najpozvanija govoriti, te veli: "Srce bi naše doista od kamena biti moralo, kad ne bi tužne vapaje braće svoje, koja pod stoljetnim jarmom stenju i leleću, počutili. Rod su oni od roda našega i krv od krvi naše, pak nas svaka rana njihova ljuto tišti i boli". Protiv onih koji kleveću da "mi nekakovo neodvisno kraljevstvo snujemo, odprto pred licem cieloga svieta odvrćamo. Dvie samo rieči o tom pitanju: Ili će se orientalno pitanje u interesu civilizacije, kršćanstva i slobode riešiti.

Konačno je Hrvatski sabor donio 23. srpnja 1861. g. saborski članak 42, koji je potvrdio i kralj. Po njemu je cjelokupna Trojedna kraljevina s Dalmacijom pravno prestala 1848. g. s Mađarskom zajednicom, osim što će se kralj kruniti jednom te istom krunom. Taj je članak bio osnova i temelj biskupa Strossmayera i narodnjaka u odnosu s Ugarskom.⁷

Dakle dvije su osnovne postavke zaključene na Hrvatskom saboru 1861. g. kojemu je jedan od glavnih zastupnika bio Strossmayer:

a) odnos prema Austriji koji iznosi bitne temelje hrvatskog državnog života, ustav, samostalnost i neovisnost države, cjelovitost Trojedne kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.

129

VDG JAHRBUCH 2006

-Cijeli tekst tog članka vidi: Cepelić-Pavić, Biskup J. J. Strossmayer, nav. djelo, str. 519-520

b) zakonski članak 42. odnos prema Mađarskoj koji daje smjernice hrvatskoj realnoj politici u Carevini za 50 godina. Sabor je izjavio da je 1848. g. pravno prestala svaka veza Hrvatske i Mađarske, osim zajedničkog kralja (uz mogućnost zajedničkog odnosa ali na osnovu pariteta).⁸

Strossmayer je u tadašnjim okolnostima vidio da je moguće ujedinjenje hrvatskih zemalja u jednu Hrvatsku te državnu samostalnost Hrvatske postići u okviru Habsburške monarhije. On nije nikada htio pristati da se Hrvatska podredi Ugarskoj. On je gledao Zagreb kao središte hrvatske države, a ne ni Beč, ni Peštu, ni Beograd. Strossmayer stav prema Beču i Pešti je jasan i beskompromisan u odnosu na hrvatsku cjelovitost i državnost. No dosta su Strossmayer stav pomutili neki kasniji jugoslavenski političari koristeći Strossmayera za politiku velike Srbije odnosno jugoslavenstva čije je središte preoteo Beograd. Tako kada je Jovan Sundečić, srpski književnik iz Dalmacije, krajem 19. st. u jednoj raspravi s Antom Starčevićem zanijekao hrvatsko državno pravo, biskup se s Jovanom sasvim razišao s kojim je inače godinama bio tijesan prijatelj, jer mu je domovina bila milija i važnija i od prijatelja.

Vrijedno je spomenuti da se još bolje vidi koliko je biskup Strossmayer želio Hrvatsku osamostaliti, a Zagreb učiniti središtem političkog, kulturnog i crkvenog

života, što je na 45. saborskoj sjednici (na Ilinje) 1861. g. predložio da se zagrebačka biskupija podigne na nadbiskupiju, a zagrebački nadbiskup kao hrvatski metropolita.

Na Hrvatskom saboru 17. prosinca 1866., uoči sklapanja Austro-Ugarske nagodbe, Strossmayer kao da moli Hrvatske zastupnike, da se jedinstveno zauzmu za onu stvar za koju se Mađari mimo nas i bez nas a o nama dogovaraju "de nobis sine nobis". Na prethodnoj saborskoj sjednici 18. prosinca 1866. g. veli zastupnicima: kako je bio u Pešti baš onda kada se je budžetna razprava vodila, i kako je vidio, da se svi mađarski kulturni, ekonomički i razni inštituti iz općih državnih dohodaka obilno, pače preobilno dotiraju. Biskup hvali ugarski narod koji je darežljiv prema svojim institucijama, "ali s velikom žalošću srca svoga sam osjetio da ugarski sabor za institucije ostalih naroda iz državne blagajne, u koju doprinosi i naš narod, i narod srpski, rumunjski, slovački, nije htio ni krajcare dati. Gospodo! Tko želi i hoće narodu trojedne kraljevine takav udes pripremiti, prosto mu bilo; što se mene tiče, meni će prije živomu srce iztrgnuti, nego da ja narodu trojedne kraljevine takav udes pripremljam".....⁹

Za svoje političke smjernice i ostvarenja biskup Strossmayer je znao da će narod bez gospodarskog, prometnog i materijalnog razvoja teško moći ostvariti svoje političke ciljeve. Stoga je još na Banskoj konferenciji 20. i 21. kolovoza 1862. g. odlučno zagovarao i tražio, da se čim prije sagradi željeznica od krajnjeg hrvatskog istoka Zemuna kroz Slavoniju do Zagreba sve do hrvatske luke Rijeke na Jadranskom moru. Na Banskoj pak konferenciji od 15. siječnja 1863. g.,

130

VDG JAHRBUCH 2006

⁹Dr. Vinko Krišković, Jedan vijek političkih ideja vodilja, Obzor 1860.-1935., Zagreb 1935., str. 82

¹⁰Cepelić-Pavić, Biskup J. J. Strossmayer, nav. djelo, 423

Strossmayer, vidjevši da strani kapital ne želi ulagati u naše željeznice, predlaže osnivanje "Vjeresijske banke" te za nju daje početni kapital od 40.000 forinti. Međutim do ostvarenja te željeznice kao i vjeresijske banke tada nije došlo, pa je biskup zbog toga u saboru javno prekorio vladu 18. prosinca 1866. g. Slično gornjim nakanama ponudio je znatna sredstva da se urede domaća lječilišta Jamnica i Lipik, a ne da ih tuđinci iskorištavaju, no ni tu mu ideju nisu prihvatili.¹⁰

Slično gornjim nastojanjima Strossmayer se zalagao za velika ulaganja na kulturnom i prosvjetnome polju u Hrvatskoj. Stoga je poduzeo korake da se osnuje akademija znanosti te je u tu svrhu dao 50.000 forinti i to objavio u Hrvatskom saboru. Akademija je on otvorio u Zagrebu 28. srpnja 1867. godine, koju je nazvao "jugoslavenskom", želeći time okupiti sve južnoslavenske narode: Bugare, Srbe, Slovence i Bosance. Hrvatskoj je time Strossmayer namijenio ulogu Toskane, a Zagrebu Atene, tj. središtem i ognjištem intelektualnih i moralnih vrijednosti. Držao je da će južnoslavenski susjedi postepeno prihvatiti Zagreb i kao svoje glavno znanstveno, umjetničko, obrazovno te uopće kulturno središte. Bila je to osnova i za indirektni politički utjecaj na te narode i za njihovo političko okupljanje oko Hrvatske kao centripetalnog činitelja. Jugoslavenstvo je za biskupa kulturni pojam, dok je njegova politika bila kroatocentrična.¹¹

Hrvatskom Sveučilištu je udario temelje 1866. godine kada se na 300-stotu obljetnicu obilježavala uspomena na sigetsku obranu i pogibiju Nikole Zrinskog. Hrvatskom narodu je Strossmayer dao i bogatu zbirku slika, osnovavši Galeriju slika u Zagrebu 9. studenog 1884. O drugim mecenatskim darovima za škole, gimnazije, fakultete, učenike i studente, za knjižnice i školske kabinete, za književnike i umjetnike bilo bi ovdje preopširno govoriti.

Potreba je istaknuti i velika Strossmayerova ulaganja u gospodarstvo kako na svojem biskupskom đakovačkom posjedu tako i za druge opće korisne gospodarske projekte. Mnogi su Strossmayerovi projekti poznati javnosti, a spomenut ćemo jedan manje poznati projekt za koji se Strossmayer posebno zalagao i bio prvi predsjednik 1881. godine a to je Zadruga za isušivanje Karašice-Vuke.

Zbog velikih močvara i poplava nizine Drave, Karašice i Vuke bilo je više pokušaja da se tom zlu doskoči. Godine 1871. izradio je Spanbauer višenamjenski projekt izgradnje kanala za odvodnju, isušivanje močvara u Slavoniji i Srijemu, ali je tim projektom predvidio i navodnjavanje velikog područja Slavonije. No osnovna i najvažnija postavka Spanbauerovog projekta bila je izgradnja plovnog kanala sredinom Slavonije. Kanal je trebao polaziti od Suhopolja (Terezijino Polje) na

Dravi i ići do Nuštra, gdje bi se računao u dva smjera: jednim smjerom bi išao reguliranom Vukom u Dunav, a drugim reguliranim Bosutom u Savu. Tako bi nastao višenamjenski kanal, plovni put Drava – Dunav – Sava, koji bi ujedno bio glavni recipient za odvodnju suvišnih voda. Sustavom pak ustava stvorilo bi se više

131

VDG JAHRBUCH 2006

¹⁰I. Perić, Hrvatski državni sabor 1848. – 2000., I svezak, Zagreb 2000, str. 289

¹¹Ivo Perić, Hrvatski državni sabor, nav. djelo, str. 324. i Govor od 9. studenog 1884.

akumulacija, koje bi služile za natapanje polja u sušnim razdobljima, a i za druge namjene (ribnjicarstvo, popunjavanje površinskih i dubinskih voda i drugo). Spanbauerov projekt je pobudio pravu senzaciju te se o njemu pisalo u osječkim, bečkim i peštanskim novinama (1877. g.). Oduševljeno su ga prihvatili barun Ivan Adamović Čepinski, ekonom Karlo Mihalović feričanački posjednik, đakovački i srijemski biskup Josip J. Strossmayer i mnogi drugi.

Gornji projekt je bio predložen na odobrenje Hrvatskoj vladi 1876. g. Vlada je zatražila da se sazove skupština interesenata i da se konstituiraju društvo koje bi preuzelo poslove izvođenja višenamjenskog kanala.

Dne 7. rujna 1876. g. je pod predsjedanjem virovitičkog župana Mirka Kršnjavog sazvana skupština na kojoj je osnovano "Društvo za regulaciju rijeke Vuke". Za predsjednika je izabran biskup Josip J. Strossmayer, a za podpredsjednika Dragutin Mihalović feričanački vlastelin. Na trećoj generalnoj skupštini Društva 8. prosinca 1877. g. odbačen je većinom glasova višenamjenski Spanbauerov projekt, radi "previsoko odmjerenih troškova", iako se za njega posebno zalagao predsjednik Društva biskup Strossmayer i neki drugi. Tom je prigodom Strossmayer održao u prilog Spanbauerovom projektu jedan od svojih najsnažnijih govora. Tako su uski i sebični interesi onemogućili veliki i dobro smišljeni plan izgradnje plovnog kanala Drava- Dunav – Sava. Tražili smo taj Strossmayerov govor, ali nismo do njega uspjeli doći. Po suženom planu, nešto jeftinijem projektu tek je isušeno jezero Palača (Knobloch 1883, Kreutzer 1894), te su izvršene neke manje regulacije u području Karašice (Kreutzer 189.).¹²

Pošto je Austrijska carevina istisnuta iz Njemačkog saveza to se morala preustrojiti. Za federalizaciju Austrijske carevine nisu bili ni austrijski Nijemci ni Mađari. Zbog nastalih nepovoljnih političkih prilika za Austrijsku carevinu brzo se radilo na Austro-ugarskoj nagodbi tako da su Mađari već 20.- II. 1867. dobili posebnu vladu, jedino su zajednički poslovi a Austrijom ostali vanjski poslovi, vojska i financije. Država je dobila novo ime Austro-ugarska monarhija. Tako je dualizam stvoren bez Hrvatske i drugih naroda. Svaka je od tih država Austro-Ugarska imala svoj teritorij, svoj parlament, svoje zakonodavstvo, svoje sudstvo i svoje izvršne organe državne vlasti. Jedinstvo monarhije se očitovalo što su obje države imale istoga vladara (u Austriji zvan car, a u Ugarskoj kralj), zajedničku vojsku i vanjske poslove.

S Austro-ugarskom nagodbom hrvatske su zemlje postale više izolirane. Civilna Hrvatska i Slavonija su pripadale pod Ugarski dio monarhije, Istra i Dalmacija pod austrijski, a Hrvatsko-Slavonska Vojna granica pod upravu zajedničkog Austro-ugarskog Ministarstva za vojne poslove.

Tada su Hrvati i drugi narodi bili prepušteni da se nagode s Mađarima.

Hrvatski sabor je i dalje tražio da Mađarska prizna hrvatski saborski članak 42 stvoren 1861. godine, što Mađari nisu htjeli. Zbog toga se 27. VI. 1867. zahvalio ban

132

VDG JAHRBUCH 2006

¹²Spannbauer, Regulierung der Ebene Dravu-Donau, Essek 1876.; i Josip Bosendorfer, Istočne granice Hrvatske, Rad JAZU, knj. 268. i "Vuka" Osijek 1876.-1986., Osijek 1986., str. 4

Šokčević na banskoj dužnosti, a kralj je postavio za hrvatskog bana baruna Levina Raucha, mađarona unionistu koji je počeo s progonom hrvatskih narodnjaka.

Da bi kralj slomio Strossmayera da prihvati nagodbu s Mađarima pozvao ga je u Beču u audijenciju. Strossmayer je iz Beča 29. IV. 1867. g. o tome pisao Račkome: "mene su dakle po svomu mnijenju napravili ungeschädlich (bezopasnim), to jest danas sam imao audijenciju kod cara, koji mi reče: Ovo je moja volja i zapovijed, da Vi branite poznati mađarski program. Ako toga ne ćete, Vi ne smijete u sabor; reći Vam imam otprto da, ako bi se usprotivili, da sam pripravan zwangsmassregeln (prisilna sredstva) prot Vami upotrebiti." Tako je hrvatski ban Rauch promađaron

dobio izbore te sklopio Hrvatsko-ugarsku nagodbu protiv Strossmayera i njegove stranke.¹³

Bi skup Strossmayer i revidirani Hrvatsko-Ugarski sabor na godbe

Nakon sklopljene Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. g. revoltirani Strossmayer nije odlazio u Hrvatski sabor od 1868. do 1871. godine, niti se odazivao kraljevskom pozivu u velikaški dom zajedničkog sabora u Pešti.

Jedna od glavnih prigovara Starčevića i njegovih pristalica bila je što je navodno Strossmayer u saboru sa svojim prijateljima pomogao stvoriti nagodbu i da je 1873. g. "kumovao" kod revizije nagodbe za koju oni drže da je bila sužanstvo Hrvatske. No Strossmayerova je stranka 1868. g. bila u manjini te jednostavno nije mogla spriječiti nagodbu, kako su ju zasnovali i proveli Rauchovi unionisti. A što se tiče "kumovanja" kod revizije nagodbe s Mađarima, to je sam Strossmayer nekoliko puta javno opovrgnuo, jer joj nije ni "kumovao" a niti sudjelovao.

Na novim izborima za hrvatski sabor u svibnju 1871. g. Narodno-liberalna stranka je zbacila nagodbu s Ugarskom sklopljenu 1868. g. te opet naglasila samostalnost, nezavisnost i cjelokupnost Hrvatske. S tom devizom je ušla u nove izbore te je dobila većinu poslanika. Sabor je počeo rad 15. siječnja 1872., ali ga je 19. kralj raspustio zbog zahtijevanja narodne stranke. Novi izbori za sabor su obavljani u svibnju 1872., na kojem je opet hrvatska opozicija pobijedila. Nakon dugih nagovaranja i uvjeravanja da će Hrvatski sabor i odbor štiti i tražiti na Ugarskom saboru bitne smjernice članka 42. stvorenog u Hrvatskom saboru, dakle i postavke biskupa Strossmayera i njegove stranke, prihvatio je Strossmayer sudjelovanje u odboru za reviziju Nagodbe. Na Hrvatskom saboru se biskup Strossmayer posljednji puta pojavio 22. kolovoza 1872. kada je oglasio da je umro hrvatski pjesnik Petar Preradović.

Konačno je došlo do revizije nagodbe. No biskup Strossmayer nije bio prisutan najvažnijim sjednicama odbora kada je dogovorena revizija nagodbe jer nisu prihvaćene postavke hrvatskog saborskog odbora kao *conditio sine qua non*. Biskup je iz preliminarnih dogovora bio uvjeren da Mađari neće pustiti Hrvatima bitne stvari (financije, autonomiju, cjelovitost) i savjetovao svojim suradnicima za

133

VDG JAHRBUCH 2006

¹³F. Šišić, Korespondencija, nav. djelo, str. 45

pregovore s Mađarima da ne popuštaju Mađarima. Kad je saborski odbor mimo Strossmayera i protiv njegovih sugestija ipak popustio i pristao na reviziju nagodbe, pod dosta nepovoljnim uvjetima za Hrvatsku, Strossmayer se rezigniran povukao iz javne politike. O saborskom izaslanstvu te sklapanju revizije Nagodbe u Pešti pisao je Strossmayer Račkome iz Đakova 12. IV. 1873.: "Što se naših stvari u Pešti tiče, ja sam otišao poslije prve sjednice, jer sam mislio, da do maja i ne će biti sjednice. Naši su ljudi nevještaci veliki. Ako znaju, da Mađari ne ćeju ništa odobriti, ako ja ne pristajem uz to, zaš se bez mene upuščaju u kombinacije i koncesije, koje ja po svojoj svijesti odobriti ne mogu". A kad je revizija nagodbe sklopljena pisao je Strossmayer Račkome iz Rogatca gdje se nalazio na liječenju 4. VII. 1873.

"Pravo velite, da naša nagodba pravi je krpež. Ja nisam bio kod poroda njezina. Nisam dakle ništa u protokol staviti dao... Ali sad vidim, da su naši ljudi pravi kukavci, ter da skoro nisu ništa postigli. Nisu si ni tu sigurnost pribavili, da će biti vlada narodna.... Ja ne ću ničim da našim ljudem na putu stojim, ali i ne ću ničim da sudjelujem. Ja ću se posve povući natrag, jerbo naši ljudi nisu za nikakvu politiku!"¹⁴

I stvarno Strossmayer se od 1873. g. više nije pojavljivao ni u Hrvatskom saboru ni u Mađarskom saboru gornje kuće. Ostao je u opoziciji vladinom režimu, a režim ga je nemilice napadao. Od tog se vremena posvetio gospodarskom, kulturnom, prosvjetnom, a prvenstveno vjerskom području. No iz pisma Račkome se vidi da je Strossmayer i dalje pratio i osjećao s hrvatskom politikom kad je uputio pismo iz Rima 25. XII. 1875. g. u kojem piše: "Ne možete si zamisliti, koliko sam tužan i nevoljan, kad pomislim kako smo duboko pali.... Mađari pod zaštitom tako zvane Narodne stranke čine što im volja. Bošnjake su već otjerali u Ugarsku.... Međimurje ćeju oteti Mađari, a tako zvana Narodna stranka će pri tomu kumovati, jer ono što ćeju tobož Mađari u tu svrhu odstupiti, po božjem i ljudskom zakonu spada na nas, jer Mađari nijesu u stanju Valpovštinu providiti hrvatskim

svećenstvom, dočim će se Međimurje predati, da ga mađarski moloh proguta. Velika sramota za nas! Ja sam se i tomu kod Svete Stolice opro...".¹⁵

Vrlo je zanimljivo zapažanje Strossmayerovo o hrvatskom narodu kad piše Račkomu iz Rima 15. I. 1876. g. "Vi ste čovjek, koji ne živite sebi, nego narodu. Ali, zašto je narod naš tako nezahvalan! Dosad smo uvijek rekli, da Srbi nisu za ništa, kao što, žalibože, danas više nego igdo dokazuju. A sad je meni jasno, da ni mi Hrvati nismo upravo za ništa. Kukavan je to udes, kad se narod u sama sebe i od svoje snage u ništ uzdati ne smije".¹⁶

Krajem 19. st. došli su sve češći vapaji za mirom i slogom među oporbenim hrvatskim strankama protiv Khuena Hedervary hrvatskog bana privrženika promađarske politike. Uoči izbora 1892. g. došli su iz pravaških redova poticaji da se hrvatska neovisna stranka povuče i prepusti stranci prava izbore. S druge pak strane se znalo da će ban Khuen nastojati svim sredstvima oboriti se na neovisnu

134
VDG JAHRBUCH 2006

¹⁴F. Šišić, Korespondencija, nav. djelo, pismo 219, str. 226

¹⁵F. Šišić, Korespondencija, nav. djelo, pismo 388, str. 388

¹⁶F. Šišić, Korespondencija, nav. djelo, knjiga II, pismo 403, str. 3

stranku, koja je bila protiv njegovog režima. Budući da je stranka prava na izborima dobila samo 7 mandata, to je otriježnilo pravaše te su uvidjeli da sami ne mogu srušiti Khuenovu "narodnu stranku". Uslijed toga je došlo do pomirenja između biskupa Strossmayera i dr. Ante Starčevića 21. lipnja 1893. g. Biskup Strossmayer više nije javno istupao protiv Starčevića. U proljeće 1894. je stvoren i zajednički program pravaša i obzoraša (Strossmayerova stranka). No pregovori o sjedinjenju tih stranaka ipak nisu uspjeli jer se nisu mogli složiti oko imena zajedničke stranke. Ipak je korist bila od te suradnje što su se svi opozicioni Hrvati suprotstavili Khuenovom režimu u jednom državnopravnom programu. Cilj im je bio da se "u okviru habsburške carevine stvori hrvatska država".¹⁷

135

VDG JAHRBUCH 2006

¹⁷Dr. R. Horvat, Hrvatska politika, nav. djelo, str. 15

Der Bischof Josip Juraj Strossmayer

1815 – 1905

In dieser Arbeit stellt man zusammenfassend den Zustand in Kroatien vor dem Ende des Wienerischen Absolutismus, der die Verfassungsordnung in der österreichischen Monarchie auflöste, dar. Wegen der innerlichen und äußerlichen Mißerfolge der österreichischen Monarchie mußte die Wienerische Regierung Ende des 1860 die absolutistische Regierung ablehnen und die Verfassungsordnung wieder einführen. Mit großer Freude empfingen die Kroaten die Gründung ihres Parlaments am 15. April 1861 und arbeiteten mit viel Enthusiasmus und Hoffnung an der innerlichen Ordnung in Kroatien und an den politischen Verhältnissen zwischen Kroatien und Ungarn, aber auch zwischen Kroatien und dem Österreichischen Kaiserreich.

In dieser verhängnisvollen Zeit, bevor und nachdem die Verfassung 1861 zurückgebracht wurde, betonte Strossmayer das historische und staatliche Recht Kroatiens auf seine Unabhängigkeit, Freiheit und Vollständigkeit, sei es auch innerhalb des österreichischen Kaisertums. Strossmayer betonte bei jeder Gelegenheit das historisch-staatliche recht Kroatiens auf ihre Unabhängigkeit und Freiheit als auch Vollständigkeit und zeigte dabei, dass Dalmatien, die Militärgrenze, Međimurje und Rijeka mit der Umgebung die Bestandteile Kroatiens sind. Neben den politischen Voraussetzungen, setzte sich Strossmayer für die Entwicklung Kroatiens in der Wissenschaft, Kultur und Ausbildung ein. Ohne diese Voraussetzungen wäre es nicht möglich die politische Entwicklung und die Stabilität Kroatiens zu erreichen.

In der Außenpolitik setzte sich Strossmayer vor allem im Kroatischen Parlament, aber auch bei jeder anderen Gelegenheit für den Bund zwischen Kroatien und Ungarn ein, aber auch für Partnergrundlagen mit der Voraussetzung, dass Ungarn die Unabhängigkeit und die Vollständigkeit Kroatiens anerkennt. In Bezug auf die Österreichische Monarchie vertrat Strossmayer die föderalistische Ordnung für alle Staaten in der Mehrvölkermonarchie. Also, allen Völkern gleiche Verpflichtungen aber auch

gleiche Rechte.
136
VDG JAHRBUCH 2006